

Holger Danske
Sabotage og likvidering 1943-45

Holger Danske

Sabotage og likvidering 1943-45

af

Peter Birkelund

Syddansk Universitetsforlag 2024

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2008, 2024
University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 654
Sat og trykt af Specialtrykkeriet Arco
ISBN 978 87 408 3570 0
Omslag: Dørthe Møller, Syddansk Universitetsforlag
Omslagsfoto: Den sønderskudte Opel Olympia i krydset Pile Allé og Vesterbrogade/Roskildevej efter likvideringen af Tage Lerche den 19. april 1944. Se side 188.

3. udgave

Holger Danske. Sabotage og likvidering 1943-45 er trykt med støtte fra:
Grosserer Alfred Nielsen og Hustrus Fond

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan Tekst & Node

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indholdsfortegnelse

Forord	11
Indledning	13
Problemstilling.....	15
Disposition.....	16
Holger Danske I – maj-september 1943	21
Stjerne Radio.....	21
De frie Danske.....	23
Sabotagegruppen.....	26
Forbindelsen til BOPA.....	29
BOPA og SOE-kontakten.....	31
Forbindelsen til SOE	32
Aktioner og sabotage	33
De første sabotager	34
Jagten på våben.....	39
Sabotagerne i juli 1943.....	42
»Tom«s arrestation og befrielse	49
Den afsluttende sabotagerunde.....	50
Flugten.....	58
Afhøringerne i Sverige	60
Holger Danske II – september 1943-juni 1944	63
Reorganisering og udbygning.....	63
Gruppe 1 (HD1) – gruppen omkring Lillelund.....	65
HD II's ledelse, oktober 1943-december 1943.....	74
»John« og »Finn« – HD1's fortsættelse.....	77
»John«s arrestation og attentatet mod fru Delbo	87
Jørgen Staffeldt som ny leder.....	91
Holger Danske I i efteråret og vinteren 1943-44	94
»Doc«s sabotager	94

De hjemvendte HD I-folks aktioner.....	102
Gruppe 2 (HD2)	109
Studenterne	109
Kadetterne.....	111
Sabotagegruppen og aktionerne	112
Gruppe 3 (HD3)	133
Gruppe 4 (HD4)	142
Gruppe 5 (HD5)	162
Gruppe 6 og Gruppe 7 (HD6 og HD7)	172
Ny ledelse: Egil Barfod og Gamst-Pedersen	173
De Ensomme Ulve: Likvideringer i vinteren-foråret 1943-44	176
Jagten på »Flammen« og »Citronen«	195
Holger Danske udvides, foråret 1944	198
Studenterne og gymnasiasterne fra BOPA.....	199
Folkene fra Københavns Amts Skyttelaug og Studenternes Efterretningstjeneste	202
»Kalle«, »Kromann« og »Strand«.....	204
Tilslutningen til HD.....	207
Aktionerne i april-juni 1944.....	208
Likvideringerne i juni.....	221
Samtalerne i Hjortekær i juni 1944: HD III i støbeskeen.....	225
Holger Danske III – juli 1944-september 1944.....	237
»Jønsson«s og »Bergstrøm«s ledelse	237
Aktioner, våben og sprængstof.....	241
De militære rådgivere	245
Afdeling Peter/Sigvald	249
Afdeling Finn	252
Afdeling Berg	253
Våbenfabrikation	253
Afdeling Herman	258
Afdeling Kromann	261
Afdeling 58.....	264
Afdeling Knud/Gustav og Afdeling John:	265
Grupperne fra Hjemmefronten.....	265
Afdeling Jes: Gruppen fra SOE.....	271
Specialafdelingerne	272
Radio.....	272
Forplejnings- og sanitetskorps.....	276
Likvideringer og likvideringsgrupper	278

De kriminelle elementer	284
»Desertør til fronten«	286
Razziaen på Harsdorffsvej	289
Mobiliseringen i september 1944	291
Forhandlingerne om en ny ledelse	299
Aktionen mod Nordværk	303
Arrestationer	308
»Citronen«s og »Flammen«s død.....	309
Holger Danske III – oktober 1944-maj 1945	313
»Strøm« og 5-mandsrådet.....	313
1. Kompagni (Teglers)	319
Afdeling Søren (Plum)	320
Afdeling Finn/Bøgh/Lange	330
Afdeling Peter/Sigvald	344
Afdeling Kromann	351
2. Kompagni (Brøndum)	356
Angrebet på Lundtofte Flyveplads.....	358
Afdeling Herman.....	364
Afdeling John (Eigil)	367
Afdeling Eigil	369
Afdeling Jensen.....	378
Afdeling Erik.....	386
Marinegruppen/Kadetgruppen (M-Gruppen)	389
3. Kompagni (Reck-Magnussen/Wolfhagen/Kisling)	390
Drabet på Knud Skou	392
Afdeling 58	394
Afdeling Lennart	398
Afdeling Berg/Kaj/Søren H	409
Afdeling Lund.....	418
Marineafdelingen/Kadetgruppen (M-gruppen)	423
Afdeling Herman.....	429
Økonomi	435
Konflikten i ledelsen.....	441
Befrielsen.....	445
Planlagte opgaver.....	445
Politiopgaver	448
Organisationsændring.....	458
Afviklingen	459

Tema: Våben og våbenaktioner 1944-45	467
Hold-up af enkeltpersoner	468
Fjernelse af likvideredes våben	474
Afvæbning af sabotagevagter.....	476
Overfald på våbendepoter.....	479
Indkøb af våben	480
Fremstilling af våben	486
Allierede våben	487
Ammunition.....	487
Våbenstatus	488
Tema: Sabotage.....	495
Sabotagen på landsplan.....	497
Holger Danskes sabotager.....	500
Spræng- og brandbomber	508
Metoderne.....	515
Bevogtningen	520
Døde, tilskadekomne og sideskader	524
Jernbanesabotage	529
Effekten	531
Sammenfatning.....	533
Tema: Likvideringer	537
Likvideringer på landsplan	537
Holger Danskes likvideringer.....	547
Kildematerialet.....	548
De likviderede	553
Drabsmændene.....	562
Beslutning om likvidering.....	566
Likvidering og modværge	568
Likvideringerne efter befrielsen.....	572
Fejltagelserne	576
Sammenfatning med skyld, moral og jura	581
Holger Danskes medlemmer – et statistisk signalement.....	587
Materialet	588
Samlet oversigt	589
Medlemmerne ved rekrutteringen.....	592
Aldersfordeling	592
Køn og ægteskabelig status.....	594

Uddannelse	595
Erhverv 1943-45	597
Politisk tilhørsforhold.....	600
Værdiorientering	601
Profil ved rekrutteringen	602
Den illegale periode	603
Organisationen størrelse	603
Rekrutteringens fluktuationer	606
Ophør: Arrestation, flugt, dræbte mv.....	608
Illegal levetid.....	612
Militærfolkene	614
Holger Danske i tal.....	615
Livet efter krigen.....	616
Erhverv 1970-90	616
Ægteskab og skilsmisse	621
Bopæl.....	623
Fysisk og psykisk tilstand.....	624
Fysiske skader og sygdomme	625
Psykiske skader og sygdomme.....	626
De aktive	628
Hjælperne	629
Invaliditetsgrad	629
Levealder og død	631
Efterkrigstidsforløb.....	633
Holger Danskes profil.....	634
Bilag: Erhvervsfordeling 1943-45 og ca. 1975	636
Var det terror?	639
Sammenfatning	643
Organisationen Holger Danske	643
Holger Danske I.....	643
Holger Danske II	645
Holger Danske III.....	647
Våben, sabotage og likvideringer.....	649
Våbenaktioner.....	650
Sabotage	652
Likvidering	654
Medlemmerne	656

Aktionsliste	659
Aktionerne:	660
Kilder og litteratur	697
Utrykte kilder.....	697
Utrykte rapporter, efterkrigstidsberetninger og interviews.....	702
Trykte kilder og litteratur.....	716
Litteraturliste	717
Forkortelser	725
Noter og henvisninger	727
Virksomheds- og stedsregister	833
Navneregister	837

Forord

Interessen for 2. Verdenskrig og den danske besættelsestid synes her i 2024 at være ganske usvækket – og det på trods af, at det er 79 år siden, at krigen sluttede. Alligevel kommer der til stadighed nye bøger og biograf- og TV-film til.

»De fem forbandede år« er den periode i Danmarks historie, som ubetinget har afstedkommet flest bøger og tidsskriftsartikler. Det drejer både om den politiske historie, om modstandens historie og, ikke mindst i de senere år, om danskere i tysk tjeneste. Den friere og undertiden også enklere adgang til mange af besættelsestidens arkiver – især i Rigsarkivet – har gjort det muligt at dykke dybt ned i alle aspekter af besættelsen.

Denne bog handler om modstanden mod den tyske besættelsesmagt og dens danske håndlangere.

Om sabotageorganisationen Holger Danskes illegale kamp – med sabotage mod danske virksomheder, der producerede for tyskerne, og likvidering af danskere i tysk tjeneste. Men bogen er som sådan ikke ny, men derimod en ny udgivelse af mit to-bindsværk »Holger Danske. Sabotage og likvidering 1943-1945« – udgivet på Syddansk Universitetsforlag i 2008.

Bogen har i flere år været udsolgt fra forlaget, men da Holger Danskes modstandshistorie er så fascinerende og vedkommende, genudsendes den efter 16 år. Nærværende bog – nu i ét bind – er tekstmæssigt identisk med to-bindsværket, dog er stavfejl, fejlskrivninger og ukorrektheder rettet. Ligeledes – og ikke mindst – er en del personer, som pga. arkivernes 75-års regel var anonymiseret i 2008-udgaven, nu nævnt ved navns nævnelse.

Det var med tanke på de modige mænd og kvinder, der stod op mod den tyske besættelse og gjorde modstand, at bogen i sin tid blev skrevet. Nyudgivelsen har samme udgangspunkt: Fred og frihed er ikke selvfølge, hvilket krigen i Ukraine desværre viser med al tydelighed. Modstand kan være nødvendig for at bekæmpe uretten.

Men modstand koster. Mange Holger Danske-folk mistede livet under besættelsen, andre overlevede, men var mærket for livet på krop og sjæl af det hårde illegale arbejde. Min far, Hakon Birkelund, var en af dem. Han

var medlem af Holger Danske og deltog både i sabotager og i likvideringer. Det påvirkede ham – og resten af familien – til hans død i 2006.

Selvom min far kun nævnes ganske sporadisk i denne bog, var det med ham i tankene, at bogen blev skrevet og nu genudgivet. Den tilegnes derfor ham.

En række personer bistod mig undervejs med bogen op til udgivelsen i 2008. Mine to fagfæller som dengang var ansat på Frihedsmuseet, museumsleder Esben Kjeldbæk og museumsinspektør, dr.phil. Henrik Lundbak, takkes for vejledning og kritisk gennemlæsning af manuskriptet. Uden deres bistand var resultatet blevet ringere. Samt stor tak til nu afdøde dr.phil. Hans Kirchhoff for kommentarer og gode råd.

Min fars deltagelse i Holger Danske åbnede døre i modstandsmiljøet, som ellers ville være forblevet lukkede. Mange »gamle« Holger Danske-medlemmer har således bidraget med oplysninger under interviews og i spørgeskemaer. Jeg vil her især nævne Jørgen Kieler og Gunnar Dyrberg (»Herman«), som i sin tid kastede særdeles kritiske blikke på manuskriptet. Andre har fortalt, lyttet og bidraget med materiale af forskellig art, bl.a. »Kvitter« (Frands Halberg), »Richard« (Frode Hansen), »Johannes« (Niels Johannessen), »Liss« (Lis Mellempgaard, f. Wognsen), »Jonas« (Axel Ljungquist), »Max« (Ib Schleicher), »58« (Knud W. Larsen) og ikke mindst min far, kaldet »Bertha«. Alle disse tidligere HD'ere er siden afgået ved døden.

Personalet på Rigsarkivet, på Frihedsmuseet og i Riksarkivet i Stockholm bidrog med udstrakt service. Manuskriptet blev gennemlæst og kommenteret af mine to gode venner, dir. Sven-Erik Olsen og dr.med. Kim Krogsgaard. Og min svoger, Torsten Fels, rådgav om statistik.

Projektet blev i sin tid økonomisk støttet af Kulturministeriets forskningspulje, Grosserer Alfred Nielsen og Hustrus Fond, Oticon Fonden og Konsul George Jorck og hustru Emma Jorck's Fond, som muliggjorde undersøgelse, skrivning og udgivelse.

Grosserer Alfred Nielsen og Hustrus Fond har også støttet økonomisk ved denne udgivelse. For det takkes der varmt.

Peter Birkelund
Bløvstrød, maj 2024.

Indledning

I de mørke kassematter under Kronborg sidder Holger Danske støbt i gips, slumrende med korslagte arme over sit sværd. Myten vil vide, at når Danmark trues af en ydre fjende, vil Holger Danske rejse sig og med sit sværd forsvare fædrelandet. Det skete dog ikke den 9. april 1940, da tyskerne gik over grænsen. Andre måtte tage over.

En illegal sabotagegruppe tog i sommeren 1943, netop for at symbolisere kampen for fædrelandet, navnet Holger Danske. Gruppen voksede, og personerne skiftede, men navnet og organisationen holdt frem til den tyske kapitulation i maj 1945. Den illegale organisation Holger Danske, også kaldet HD, udviklede sig fra sin spæde start i 1943 frem til befrielsen til den mandskabsmæssigt største enkeltstående sabotageorganisation under besættelsen. Omkring 700 personer var på et eller andet tidspunkt tilknyttet organisationen, hvoraf mindst 500 fungerede som aktive sabotører. Resten udgjorde sabotørernes bagland – logiværter, der åbnede hus og hjem for de illegale, kvinderne, der plejede de sårede, rådgivere, kurerer og andre som sporadisk deltog i støttefunktioner før, under og efter aktioner.

Holger Danskes primære operationsområde var København, selvom enkelte grupper undtagelsesvist udførte aktioner i Jylland. Organisationens kampform var sabotage – alt overvejende mod danske industrivirksomheder, der arbejdede for tysk regning, dvs. producerede for og leverede til tyskerne. I visse perioder var aktionerne også rettet direkte mod tyske værnemagtsanlæg eller transportmidler. Sammen med den kommunistiske sabotageorganisation BOPA stod Holger Danske for en væsentlig del af den københavnske sabotage i de to sidste år af besættelsen. HD's sabotager forøvede skader på danske virksomheder, maskiner og varer for godt 15 mio. kr., mens skaderne på tyske anlæg, køretøjer, biler, varer mm. ikke har været mulige at gøre op. Måske ikke så meget, når man sammenligner med BOPAs sabotager i samme periode, hvor skadestallene er opgjort til 46 mio. kr. Men Holger Danske var ikke kun en sabotageorganisation.

Ved udgangen af 1943 tog Holger Danske kampen op mod tyskerne danske håndlangere, som blev efterstræbt og skudt. I 1945 mente HD selv, at man havde likvideret 170 til 200 »stikkere«, men tallet lod (og lader) sig ikke præcist fastslå.

Det blev disse to kampformer, som Holger Danske gjorde til sine. I runde tal udførte Holger Danske i sin toårige eksistens omkring 420 større og mindre aktioner, heraf 150 sabotager eller sabotageforsøg, mindst 145 likvideringer eller -forsøg herpå og mere end 110 våbenaktioner og andre aktioner. I gennemsnit mindst en aktion hver anden dag.

Holger Danske var ikke én organisation, men må opfattes som tre på hinanden følgende (og til dels overlappende) generationer. For overskuelighedens skyld benævnes de Holger Danske I, II og III, eller blot HD I til HD III. En nummerering der allerede fandt sted i samtiden.

HD I er »Tom« Søndergaards gruppe, som begyndte i april 1943 og var aktiv til september, hvor næsten hele gruppen flygtede til Sverige. HD I forblev én gruppe på under 20 mand. Omkring 30 sabotager og aktioner blev det til, heriblandt sprængningen af Forum 24. august. I løbet af efteråret og vinteren returnerede mange til København, hvor de for en periode genoptog sabotagen. Det er også her vi finder enmands-sabotøren »Doc«, som specialiserede sig i sabotage direkte mod den tyske værnemagt.

Med flugten til Sverige var HD I faldet fra hinanden. Den eneste tilbageblevne var Jens Lillelund, som dannede nye grupper i september-oktober 1943, der fortsatte sabotageaktiviteten. Navnet Holger Danske blev videreført, hvorfor man, for at skelne mellem Søndergaards og Lillelunds grupper, benævnte dem henholdsvis HD I og HD II. Her er det vi finder navne som »John«, »Flammen« og »Citronen«, og de første af Holger Danskes likvideringer finder sted. Arrestationer og flugt til Sverige decimerede i vinteren og foråret 1944 ledelse og grupper, hvorfor rekrutteringen af nye grupper, bl.a. Hans Edvard Teglers' BOPA-grupper, i april 1944 kom som en tiltrængt saltvandsindsprøjtning.

I juni 1944 erstattedes ledelsen med en ny og mere slagkraftig, hvorefter Holger Danske begyndte at forberede sig på en evt. slutkamp med tyskerne. Man organiserede sig militært i bataljoner og kompagnier, og søgte på alle måder at skaffe sig våben til det stigende antal medlemmer. Denne organisation benævnes Holger Danske III. Hen mod slutningen af krigen eskalerede kampen mod de danske tyskerhåndlangere, som i visse perioder antog borgerkrigs-lignende tilstande.

Den 5. maj 1945 kunne Holger Danske mønstre omkring 400 mand,

hvoraf mange deltog i arrestationer og andet politiarbejde i forbindelse med befrielsen. Organisationen havde 64 faldne, og mange vendte hjem efter ophold i tyske fængsler og koncentrationslejre.

Problemstilling

Holger Danske har været en organisation, der har været vanskelig at få »hold på«. Ved læsning af de bøger, som de deltagende HD-sabotører gennem tiden har udgivet, får man kendskab til en mængde personer, grupper og aktioner, men det kommer så at sige i en stor »pæreveling«. Helt overordnet har der manglet struktur for, hvordan organisationen hang sammen, hvilke personer der var hvad i organisationen, og hvilke grupper der var knyttet sammen og hvorfor. Mange aktioner er kendte, men hvem der udførte dem og hvorfor, fortæber sig ofte i tågerne. I sikker forvisning om, at jeg ikke var den eneste der havde haft det sådan, besluttede jeg at rette op på det. Intentionen med bogen er således at komme »hele vejen rundt« om organisationen og trænge dybt ind.

Derfor er et af bogens hovedformål at præsentere en tæt analyse af organisationen og dens afdelinger, grupper og medlemmer samt illegale aktiviteter i alle aspekter.

Den største del af bogen udgøres derfor af en organisationshistorisk redegørelse, hvor fokus er sat på gruppedannelser, deres indbyrdes forhold, personsammensætning og aktioner. Gennem fyldige beskrivelser af grupperne, medlemmerne og deres aktioner er det hensigten at trænge ind i de illegale miljøer, dels i de meniges rækker og dels på lederplanet. Heri indplaceres aktioner og begivenheder under de relevante grupper og afdelinger.

Organisationens aktioner, primært sabotage og likvideringer, er det andet fokuspunkt i undersøgelsen. Sabotagehandlinger mod danske værnemagervirksomheder er en fast bestanddel i enhver afhandling om besættelsestiden, men industrisabotagen som helhed har aldrig fået en videnskabelig behandling. Intentionen her er da heller ikke at undersøge den samlede sabotage, men udelukkende den del, der udførtes af Holger Danske. Gennem beskrivelser og statistiske analyser undersøges sabotagerne og sættes i relation til tidligere undersøgelser, hvorved billedet på den københavnske sabotage nuanceres.¹

I mange år efter krigen var de såkaldte stikkerlikvideringer tabu. Det fastholdtes hårdnakket fra modstandsbevægelsens side, at der stort set ingen fejltagelser var sket, og at hovedparten af de dræbte var stikkere. Ditlev

Tamms undersøgelse i 1984 konkluderede, at mange af de dræbte ikke var stikkere i egentlig forstand, men folk der blot havde arbejdet for tyskerne.² I 2000-2001 nuancerede Stefan Emkjær og Peter Øvig Knudsen dette billede og mere end antydede, at fejltagelserne var flere end de 9 officielle.³ Holger Danske stod for en væsentlig del af de københavnske likvideringer, hvorfor emnet grundigt analyseres. I de organisatoriske kapitler gives en række beskrivelser af likvideringer, mens den egentlige analyse findes i det tematiske kapitel. Undersøgelsen nuancerer på afgørende punkter vor viden om likvideringerne.

Endelig er spørgsmålet: Hvem var egentlig med i Holger Danske? Og i denne undersøgelse er spørgsmålet udvidet til: Og hvad blev der af dem? For at slutte rundgangen om Holger Danske undersøges organisationens personsammensætning, medlemmernes illegale karriere og deres livsforløb efter krigen.

Det er således organisationshistorien og de illegale arbejdsopgaver, der er undersøgelsens kerne. Derfor vil omtalen af de HD-folk, der af en eller anden grund forlod organisationen, være yderst begrænset. Bogen følger ikke op på de mange, der blev arresteret, endte i lejre i Tyskland, flygtede til Sverige eller af anden årsag stoppede det illegale arbejde i Holger Danske. Det er naturligvis en mangel, men samtidig et bevidst fravalg, da navnestoffet i forvejen er ret overvældende. I det statistiske kapitel om medlemmerne bringes oversigter over antallet af arresterede, deporterede og flygtede, men uden navns nævnelse.

Disposition

Bogen falder i tre hoveddele:

1. En historisk redegørelse for modstandsorganisationen Holger Danskes opståen, udvikling og aktiviteter. Heri gives en tæt analyse af organisationens struktur, medlemmer og illegalt arbejde. Fremstillingen er bygget snævert op omkring organisationsstrukturen, hvorfor dennes udvikling også påvirker formen. Bogen er hovedsagelig kronologisk fremadskridende, hvor først perioden med HD I, så HD II og endelig HD III behandles. De periodiske opdelinger hviler alene på de organisationsændringer, som Holger Danske gennemløb: HD I var virksom fra april til september 1943, HD II fra september 1943 til juni 1944 (med et kort indslag af de fra Sverige returnerede HD I-folk) og HD III var aktiv fra sommeren

1944 til befrielsen. Beskrivelsen af HD III opdeles dog i to dele: Fra juli til og med september 1944 og fra oktober 1944 til befrielsen, hvor organiseringen i bataljoner og kompagnier tager form. Endelig bringes et mindre kapitel om arbejdet omkring befrielsen frem til hjemsendelsen i sommeren 1945.

Men en fuldstændig kronologi lader sig ikke opretholde, idet grupper og afdelinger behandles hver for sig fra start til slut inden for en periode. Det er ikke en optimal løsning, idet fremstillingen dermed kan virke lidt abrupt, men da intentionen med bogen har været at komme tæt ind på livet af folkene i afdelinger og grupper, blev denne valgt som den bedste.

Den organisationshistoriske undersøgelse er spækket med navne på afdelinger og grupper, og ikke mindst personnavne. De mange navne slører i et vist omfang overblikket, men en så stor organisation som Holger Danske kan ikke forstås, uden at grupperinger og mennesker bringes i samspil, hvorfor netop navnestoffet bliver så betragteligt. Afdelinger og gruppers placering er forsøgt anskueliggjort i de mange organisationsdiagrammer, som bringes ved indledningen til de relevante kapitler og afsnit. Dette kan forhåbentlig bidrage til at bevare overblikket. Denne stramme hierarkiske opdeling vil til tider dog være en tilsnigelse, idet afdelings- og gruppestrukturen sine steder var temmelig flydende. Normalt var et medlem knyttet til en gruppe, men i forbindelse med aktioner skete det ofte, at personer fra flere grupper blev »plukket« ud for at deltage. I det sidste halvår af krigen blev HD formeret efter militært mønster, hvorfor strukturen blev fastere. I et forsøg på at lette tilgangen til navnestoffet er der udarbejdet et detaljeret personregister. På samme måde bringes der oplysninger om et utal af aktioner, som kan være vanskelige at holde rede på. Med et navneindeks over saboterede virksomheder og kombineret med den kronologiske aktionsliste er det min forhåbning, at læserens overblik ikke går helt fløjten.

2. Her bringes tre tematiske analyser: Holger Danskes våbensituation i 1944-45 og Holger Danskes sabotager og likvideringer.
 - a) Kapitlet om våbensituationen analyserer Holger Danske våbenstatus i de sidste $\frac{3}{4}$ år af besættelsen. Ud over sprængstof var håndvåben, især pistoler og maskinpistoler, det vigtigste værktøj for sabotørerne. Men Holger Danske forberedte sig også på en slutkamp mod tyskerne i forbindelse med en eventuel allieret invasion, som fordrede tungere våben. Metoderne til at skaffe våben var mange og ofte risiko-

fyldte, bl.a. er det karakteristisk, at HD udførte mange aktioner udelukkende med det formål at tilegne sig våben. Der opstilles en oversigt over antallet af våben til forskellige tider, og der søges svar på, hvorvidt den ofte omtalte »skæve våbenfordeling« påvirkede Holger Danskes arbejde.

- b) Det tematiske kapitel om sabotage redegør for Holger Danskes sabotageaktivitet i 1943-45. Her undersøges sabotagen statistisk, dels for hele perioden og dels inden for de enkelte HD-generationer. Det er spørgsmål som, hvor mange sabotagehandlinger udførte Holger Danske, hvornår fandt de sted, hvorhenne, hvilke typer sabotagemål og hvor store skader forvoldte de, der skal forsøges besvaret. Derudover ses på sprængstof og tændmidler, sabotagemetoder, fabrikkerens bevogtning og endelig på de utilsigtede sideskader og dødsfald, som uvægerligt måtte ske. I et vist omfang vil resultaterne blive sammenholdt med den samlede sabotage i Danmark og med BOPA's aktioner.⁴ Et aspekt er ikke undersøgt, nemlig sabotagens effekt på den tyske krigsførelse og -økonomi. Det er et spørgsmål, der er let at stille, men meget svært at besvare.

- c) I kapitlet om Holger Danskes likvideringer sættes fokus på de drab, som HD forøvede fra december 1943 til maj 1945. Her analyseres de drab, som kan henføres til Holger Danske, og der søges svar på: Hvor mange blev dræbt, hvem var de dræbte, hvem var likvidatorerne, hvem gav ordren til drabene, og skete der fejltagelser? Resultaterne holdes op mod andre undersøgelser.⁵

Modstandsbevægelsens sabotage- og likvideringsvirksomhed blev fra december 1943 ofte gengældt med tysk modterror. Således blev også Holger Danskes aktioner besvaret med represalier i form af schalburgtage og clearingdrab. Disse gengældelsesaktioner vil undertiden blive nævnt i forbindelse med en sabotage eller likvidering, men emnet vil ikke blive underkastet en systematisk analyse, selvom det faktisk er muligt og relevant.

3. Endelig bringes en statistisk undersøgelse af organisationens medlemmer. I HD's toårige periode (maj 1943 til maj 1945) virkede i kortere eller længere tid omkring 500 personer som aktive sabotører og knap 200 som hjælpere (logiværter, kurerer mv.).

I tre afsnit sættes fokus på medlemmerne: Deres baggrund ved rekrutteringen til sabotagearbejdet, deres virke i det illegale arbejde i organisationen, og som en nyskabelse undersøges det, hvordan det gik dem efter krigen. Sammenlagt undersøges HD-medlemmerne således i en

50-årig periode, fra ca. 1943 til omkring 1995. Mest intensivt for perioden under besættelsen, hvor organisationens demografiske sammensætning undersøges: Aldersfordeling, uddannelsesniveau, erhverv, politisk observans samt deres illegale sabotørkarriere – undertiden med arrestation, deportation eller flugt til følge. Kun sjældent går undersøgelser vedr. modstandsbevægelsen ud over 1945, hvor det illegale arbejde ophørte, men personerne levede jo videre og skulle finde deres plads i efterkrigstidens samfund. I afsnittet om livet efter krigen sættes fokus på det liv, som blev de tidligere HD-folk til del. Ved anvendelse af en række objektive variabler undersøges deres erhvervsforløb, sociale status og deres fysiske og psykiske habitus, bl.a. undersøges det, om deres deltagelse i det hårde modstandsarbejde (sabotage og likvidering) fik indflydelse på deres livsforløb.

En beskrivelse af alle Holger Danskes aktioner er der ikke blevet plads til i bogen, hvorfor der bringes en kronologisk aktionsliste med samtlige Holger Danskes aktioner. Generelt vil navne på saboterede virksomheder, likviderede personer og personnavne i forbindelse med våbenaktioner mv. blive nævnt, både i teksten og i aktionslisten. I 2008-udgaven havde jeg valgt at anonymisere en række af de likviderede personer, hvis navne ikke var offentligt kendte i forvejen. Baggrunden var, at jeg ikke ønskede at rippe op i traumerne hos de pårørende til en likvideret. Efter udgivelsen blev jeg imidlertid kontaktet af flere familiemedlemmer til dræbte, som ønskede oplysninger om likvideringen, hvilket overbeviste mig om, at åbenhed var den rigtige vej at gå. Derfor er alle likvideredes navne nu medtaget.⁶

Som udgangspunkt vil der kun blive nævnt navne på de modstandsfolk, der medvirkede ved likvideringer, hvis de er kendt i forvejen. I forbindelse med andre typer aktioner er der ikke samme forbehold, hvorfor navne i vidt omfang bringes. Og navne er der mange af i bogen, både folks rigtige navne og deres dæknavne. Som hovedregel omtales en HD-mand ved sit fulde navn og dæknavn de første gange, han nævnes i bogen, hvorefter kun det ene navn benyttes eller en kombination af dæknavn og efternavn. I navneregisteret bag i bogen kan der søges på begge typer navne.

Bogen er skrevet på baggrund af kilder, som alle på den ene eller anden måde rækker tilbage til de oprindeligt medvirkende aktører, enten fra modstandsfolkene, fra de mere neutrale observatører eller fra dem, der bekæmpede modstanden. Nogle kilder er samtidige, andre er beretninger afgivet med stor afstand til begivenhederne – helt op til 60 år, men alle er

de med at give liv til det brogede billede af en stor modstandsorganisation. En nærmere beskrivelse og oversigt over kilder og litteratur findes i særskilt afsnit bagerst.

Den videnskabelige litteratur om Holger Danske og organisationens illegale arbejde er begrænset, og ingen af fremstillingerne behandler Holger Danske i hele dens udtrækning og i alle aspekter. Da Jørgen Kieler har behandlet den første Holger Danske-gruppe i *Nordens lænkehunde. Den første Holger Danske-gruppe* (1993) (HD I) og sin egen gruppes historie (HD II, HD2) i *Hvorfor gjorde I det* (2001), var tanken oprindeligt, at denne afhandling først skulle starte, hvor Kieler slap. Men under arbejdet måtte det erkendes, at det i så fald ville blive en amputeret historie, hvorfor beslutningen blev omgjort, og det er således Holger Danske i hele organisationens udstrækning, der er med.⁷

Denne bog er derfor den første, som på et videnskabeligt grundlag bringer den samlede historie om Holger Danske under den tyske besættelse, om de mennesker, der i organisationen satte deres liv på spil, og om det illegale arbejde, de udførte.